References:

1. Hertzka, Dr. G. – Strehlow, Dr. W. Kuchengeheimnisse der Hildegard-Medizin, Freiburg im Breisgau, Verlag Hermann Bauer KG, 1984. Z nemčiny preložil Josef Vejmelka. Praha, Nakladatelství Alternativa, 1998. – P. 6.
2. Schiller, R. Hildegard Medizin Praxis, Augsburg, Pattloch Verlag, 1993. Z nemčiny preložila Katarína Hatalová. Bratislava, Ikar, 1998. – Pp. 20, 25.
3. Walsh, James J. High Points of Medieval Culture, Milwaukee, The Bruce Publishing Company, 1937. – P. 164.
4. Hertzka, Dr. G. – Strehlow, Dr. W. Handbuch der Hildegard-Medizin, Freiburg im Breisgau, Verlag Hermann Bauer KG, 1987. Z nemčiny preložila Eva Špačková. Praha, Nakladatelství Alternativa, 1998. – P. 26.

Пилипенко С. П.,
ПВНЗ "Київський медичний університет",
pylyp909@ukr.net

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ РЕЛІГІЇ ТА МЕДИЦИНИ В ІСТОРИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Загальновідомим є той факт, що медицина в усі часи була тісно пов›язана з релігією. Це не є випадковим, оскільки і релігія, і медицина стоять біля витоків найважливіших аспектів людського буття – життя і смерті, а турбота про людське здоров›я – душевне і тілесне – здавна є важливою функцією будь-якої впливової релігії. "Існування Верховного розуму, а, отже, і Верховної Волі, я вважаю за необхідне і неминучою вимогою (постулатом) мого власного розуму, так що якби я і хотів тепер не визнавати існування Бога, то не міг би цього зробити, не зійшовши з розуму", – зазначав великий хірург Микола Іванович Пирогов [1, с. 322]. Метою цього дослідження є простежити деякі аспекти історичного шляху взаємодії таких найважливіших складових людського життя, як релігія та медицина.

В первісному суспільстві, в якому емпіричні знання людини були дуже обмежені, за допомогою примітивних вірувань пояснювалися всі незрозумілі явища природи, в тому числі і причини хвороб. За такого світогляду хвороба, якщо немає видимої причини, сприймалась як наслідок вселення в людину ворожої сили, яку можна вигнати благанням, подарунком-жертвою, погрозою, налякати своїм одягом, криком, спалити тощо. Вражає історичне розмаїття і примітивність магічних прийомів, характерних для стародавньої медицини. Як відомо, першими лікарями були шамани, терапевтична практика яких знайшла яскравий опис в відомих текстах К. Леві-Стросса – "Чаклун і його магія", що входить до складу книги "Структурна антропологія" [2]. Шаман, лікуючи хворого, часто зображав хворобу і одужання. Так, зокрема, для того,

щоб вгамувати біль в шлунку, він катався по підлозі, корчами і гримасами зображуючи біль в животі, а потім вставав подібно хворим, що видужали. Більшість же хвороб приписувалося демонам. Хірургічна практика також була привілеєм шаманів. І якщо отримані в бою або на полюванні рани лікувалися одноплемінниками, то підставою, наприклад, для трепанації черепа могло послужити прагнення "випустити духа хвороби" при сильному головному болі. Існує думка і про можливе переслідування інших ритуальних цілей при трепанації.

У магічних уявленнях беруть початок звичаї, які дійшли до нас з глибокої давнини, але давно втратили свій первісний зміст. Так, наприклад, побажання здоров›я при чханні у багатьох народів античності було пов›язано з бажанням подобатися своїм маленьким духам чи демонам, що оселилися в носі, які здатні викликати хворобу. Вони заявляють про себе своїм ворушінням, результатом якого і є чхання. Старий звичай побажання здоров'я при чханні був поширений у стародавніх греків і римлян, персів і індусів, у арабів на середньовічному Сході, у жителів Африки і Австралії, у полінезійських племен і багатьох інших народів в різні часи.

Магічні прийоми, засновані лише на психотерапевтичній сприйнятливості, ефект плацебо, не сприяли розвитку медицини як науки. І напевно, жодна релігія, крім єгипетської, в надії на воскресіння мертвих не вплинула так на розвиток анатомії, патологоанатомії та хірургії своїми ритуальними обрядами з витяганням внутрішніх органів і бальзамуванням. Єгипетські жерці зробили значний крок вперед в своїх анатомічних знаннях.

Слід зазначити, що у стародавніх культурах здатність лікувати свідчила про "божественну" обраність людини і визначала її, як правило, жрецьке положення в суспільстві. Наприклад, перший єгипетський цілитель Імхотеп був жерцем, а згодом був обожнений. Храм в його честь був одночасно і шпиталем, і медичною школою. Медична практика була виключним правом магів Персії і брахманів Стародавньої Індії.

Стародавні греки розглядали хворобу як божественне покарання і зцілення. Але до V століття до н.е. греки вже намагалися зрозуміти матеріальні, а не духовні причини хвороб, що призвело до поступового переходу від забобонів до наукових досліджень. Хоча насправді вони ніколи не були повністю відокремлені один від одного. Так, наприклад, бог Асклепій вважався дарувальником зцілення і в той же час висококваліфікованим лікарем-практиком. Асклепія часто називають першим в історії медицини богом лікування, тому що до нього боги-покровителі лікарського мистецтва були не тільки "божественними лікарями". Так, єгипетський бог Тот вважався винахідником писемності, покровителем переписувачів і хранителем священних знань. Вавилонський бог Еа, мешканець водних глибин, був покровителем мудрості, частиною якої було мистецтво лікування. Асклепій і всі члени його сім›ї були лікарями. Незважаючи на очевидний період просвітлення, багато лікарів все одно продовжували звертатися до своїх богів, якщо лікування не давало належного ефекту. В Епідаврі був храм Асклепіон. Деякі лікарі лікували своїх пацієнтів, а потім відвозили їх в абатон – святе місце в храмі – щоб ті проспали там всю ніч. Греки вважали, що Гігея

і Панакея, дочки Асклепія, прибудуть в храм з двома святими зміями, які вилікують пацієнтів.

Ритуальні рухи, молитовні пози і системи медитацій (китайське у-шу, індійська хатха-йога і ін.), які супроводжують релігійні церемонії в країнах Стародавнього світу, часто сприймаються сучасною людиною лише як система гімнастичних вправ. При цьому залишається прихованою внутрішня душевна робота, яка відігравала велику роль в процесі лікування. Навіть інструменти стародавніх лікарів часто передбачали не тільки фізичний вплив на хворого: в Стародавньому Китаї голки для акупунктури спочатку мали всередині отвір – вважалося, що по ньому від лікаря до хворого проходила цілюща енергія ян. З її допомогою організм хворого повинен був позбутися від переважання енергії інь. Для того щоб лікар міг служити джерелом цілющого начала, він сам повинен був володіти високими моральними якостями – "незаперечними чеснотами".

Індійська медицина приписувала впливу демонів в основному психічні захворювання, а медицина Тибету пов›язувала з дією духів і демонів половину всіх існуючих хвороб. Тибетське богослов›я містить вчення про "разомнароджених" – людину та її душу. У міфології це вчення відбилося в уявленні про двох духів-геніїв, добро і зло, які супроводжують людину протягом усього життя, фіксують всі її добродійні і гріховні діяння і після смерті постають разом з нею перед загробним суддею. Починаючи лікування, тибетський лікар повинен був визначити за допомогою ворожіння, які саме надприродні сили шкодять здоров›ю пацієнта, де причаївся ворог його благополуччя, чому він шкодить, як можна його умилостивити або придушити. Медицина була і частиною буддійської освіти, основу якої складав "курс десяти наук". У нього входили "п›ять великих наук" – буддійська філософія, логіка, медицина, граматика, буддизм – і "п›ять малих наук" – технологія ремесел, теорія поезії, лексикологія, астрологія і хореографія. У столиці Тибету, стародавньому місті Лхаса, була організована медична школа, куди приходили з монастирів Тибету найздібніші молоді ченці, щоб навчитися мистецтву лікування.

Відомий єврейський лікар Мойсей Маймонід, автор "Молитви лікаря", бачив пряму залежність успіху медичної діяльності від моральних якостей фахівця, прищеплених саме релігією. Він писав: "Лікарська справа виховує в людині скромність, богобоязливість і любов до здоров›я ... лікарська діяльність дає вихід до досконалості, до моральності, до пізнання Бога, до досягнення справжнього щастя – можна сказати, що це праця в ім›я Творця...". [3, с.24]. Він вважав, що лікар навіть не приступить до лікування пацієнта, поки не позбудеться поганого настрою або душевного стану, а джерелом свого морального вдосконалення вважав саме Бога: "Я приступаю до своєї щоденної роботи лікаря. Прийди мені на допомогу, Господь мій, щоб моя праця була успішною! Всели мені в серце любов до науки і творінь Твоїх! Відверни від мене прагнення до баришу і до слави, бо воно суперечить любові до істини і до Твоїх творінь! Укріплюй, підсилюй мене тілесно і душевно, щоб я скрізь і завжди був готовий допомогти бідному і багатому, доброму і ворогові – з тим, щоб я побачив у хворому людину" [3, с.28].

Медицина середньовічної Європи розвивалась в християнській

культурі. Біблійні тексти містять безліч гігієнічних приписів, згадок про різні хвороби та епідемії, про способи приготування очисних складів, профілактику хвороб і рекомендацій щодо збереження здоров›я. Християнство також вчило, що тіло людини вимагає турботи і доброго ставлення, оскільки належить Богу. До того ж, як відомо, в цій релігії головною була думка про безсмертну душу, але й тіло вимагає не меншої турботи. Таким чином, християнська релігія породила думку про те, що шлях до фізичного здоров›я у людини лежить в першочерговому вирішенні духовних питань. У християнській культурі сформувалося уявлення про те, що Бог карає грішника хворобами або посилає випробування праведникам, нагадуючи тим та іншим про тлінність земного буття. Вплив богословських текстів і термінів на різні аспекти європейської культури, в тому числі і на розвиток медичних уявлень, часто буває неявним і розкривається лише при уважному прочитанні. Так, наприклад, до теперішнього часу словом "плацебо" називається нешкідлива речовина (наприклад, дистильована вода), яка іноді пропонується в якості ліків. Її ефективність залежить від віри хворого в зцілення. Виникнення цього терміну пов›язано з першим словом останнього рядка 114 Псалма: "Я ходитиму перед обличчям Господнім на землях живих" (лат. "Placebo Domini in regione vivonan"). Слово "реанімація" походить від латинського "animatio", що означає "пожвавлення", воно прийшло в медицину з богослов›я. У XIV ст. під час епідемій в Європі стали затримувати людей і товари на прикордонних пунктах протягом 40 днів. В результаті з›явився термін "карантин" (від італ. "Quaranta gironi" – "сорок днів") на згадку про 40-денне перебування Христа в пустелі. Ще в XVII столітті в Англії епідемію чуми називали "visitation", що означає "випробування", "кара Господня". Значний вплив на сприйняття лікарського мистецтва зробило те, що Лука, один з чотирьох євангелістів, був лікарем. Близько сімдесяти лікарів, які жили в різний час, були канонізовані церквою. Наприклад, брати-лікарі Косьма і Даміан, св. Антоній і св. Рох. Косьма і Даміан жили у другій половині III ст. недалеко від Риму. За свої зцілення вони не вимагали від хворих іншої плати, крім віри в Христа, за що отримали прізвисько "безсрібники". Значно пізніше, на початку XIV ст. жив лікар св. Рох. Він віддавав всі сили лікуванню хворих на чуму та заразився сам. Ілюстрації з зображеннями цих святих неодноразово відтворювалися в медичних виданнях, які поширювалися в Європі з середини XV ст. з появою книгодрукування.

Перші лікарні відкривалися саме при храмах і монастирях. Навіть слово "лазарет" зобов›язане своїм походженням релігії – адже так називалися притулки для прокажених, які створювалися з ініціативи чернечого ордену святого Лазаря, заснованого хрестоносцями. Однак, в середні віки церква переважно заважала розвитку медицини. Так, наприклад, апологети релігії протидіяли впровадженню в практику таких відкриттів, як вакцинація проти віспи, переливання крові, наркоз. В цей період часу гріховність багатьох людей вважалась чи не головною причиною епідемії чуми, тому вкрай необхідним визнавалася масовість релігійної активності як засіб проти поширеності цієї хвороби. Але міська влада була проти будь-яких релігійних зібрань і закликала до карантину.

Інша світова релігія, іслам, ставив собі за мету збереження життя і здоров›я людини повністю, щоб вона могла знайти щасливе життя не тільки в земному світі, але і в світі небесному. Згідно з ісламом, людині гарантується збереження релігії, душі і тіла, честі, а також її майна та її розуму, і три пункти з перерахованих мають безпосереднє відношення до здоров›я. Моральні чесноти, любов, сміливість, терпіння, доброта та альтруїзм вважалися найкращими ліками для душі, молитва також була вкрай необхідною для підтримки зв›язку з Богом, збереження тілесного і душевного здоров›я, зміцнення віри, як засіб, що дає відчуття щастя і енергію для подолання хвороб. Медичні дослідження останнього часу свідчать про сприятливий вплив молитви на зцілення хворого. Лауреат Нобелівської премії в галузі медицини французький професор Алексіс Каррель писав: «Внутрішні органи людини найкраще працюють під час молитви і здійснення релігійних обрядів. Мої опоненти можуть спростовувати це стільки, скільки їм заманеться. Але я був свідком того, як багато хворих, яких не можна було вилікувати звичними медичними засобами, видужували за допомогою молитви" [4, с. 7]. Але слід також зазначити, що іслам вчив тому, що Аллах забезпечив природне лікування для будь-якої хвороби, яку він послав. Приблизно такої ж думки дотримувався і буддизм, де стверджувалося, що лікування хвороби – це виключно медична проблема, хоча і не заперечувалося, що духовне здоров›я важливо для фізичного.

У XIX столітті відбувається поступове відділення медицини від релігії. З цього часу утверджується думка про те, що причиною багатьох хвороб є природні процеси, мікроорганізми тощо, а не кара Божа. Отже, медицина стає все більш і більш загальноприйнятою.

На початку третього тисячоліття питання про взаємозв'язок релігії та медицини постало з новою силою завдяки науково-технічному прогресу, який охопив усі сфери людського існування. Так, наприклад, якщо дивитися на процеси взаємодії релігії та медицини з позиції сучасності, то існують дебати між медициною і релігією з багатьох питань: трансплантація органів, аборти, евтаназія, переливання крові тощо. Ці медичні процедури категорично не вітаються у більшості релігій. Всім відомо, що православна церква, та й не тільки вона, категорично налаштована проти поширення і тим самим виправдання абортів. Але якщо існує реальна загроза життю матері при продовженні вагітності, особливо при наявності у неї інших дітей, рекомендується проявляти поблажливість. Таким чином, до цього дня багато питань медицини суперечать канонам безлічі релігій, а багато релігій, в свою чергу, категорично відмовляються приймати деякі вкрай необхідні медичні приписи і операції. Можливо, з подальшим розвитком цивілізації гострі кути між релігійними переконаннями і досягненнями медицини згладяться, що призведе до спільної мети – покращенню та збереженню людського життя.

Література:

1. Пирогов Н. И. Вопросы жизни. Дневник старого врача. – М.: Книжный Клуб Книговек, 2011.

2. Леви-Стросс К. Колдун и его магия // К. Леви-Стросс. Структурная антропология. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001.
3. Юлиш Е. И. Великие врачи Средневековья. Моисей Маймонид и его "Молитва врача". – URL: http://www.bookvamed.com.ua/images/Pages/%D0%BC01004.pdf.
4. Гаджиев М. Ислам и здоровье // Ислам, 2003. – №5.

Плевако К. В.,
НМУ імені О. О. Богомольця,
Katerina.plevako2509@gmail.com

ВИСВІТЛЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ЗАСАД ЩОДО СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ

Питання щодо врегулювання сурогатного материнства в Україні набувають актуалізації через низку проблем, різнобічності суспільної думки та морально-етичних принципів. Позиція релігійних діячів та церков є достатньо усталеною й однозначною, проте, з огляду на перебіг подій, пов›язаний із поширенням пандемії COVID-19 порушена проблема потребує нового осмислення.

Посилення позицій релігійних представників зумовлено певними проблемами, з якими зіткнулась репродуктивна система через пандемію COVID-19. Спільнота Українського Католицького Університету звертає увагу на виразність проблеми сьогодення таким чином: "Згідно з вченням Церкви, "сурогатне материнство суперечить гідності жінки, єдності шлюбу та гідності прокреації людської особи" (Папська Рада у справах душпастирства служби здоров'я)" [1]. За думкою предстоятеля Української Греко-Католицької Церкви Блаженнішим Святославом Шевчуком і Римо-Католицької Церкви в Україні Його Ексцеленцією Мєчиславом Мокшицьким, що "такої демонстрації зневаги до людської особистості, її гідності – годі й уявити… Жодні обставини та наслідки не можуть виправдати практику сурогатного материнства" [1].

Пандемія коронавірусу та карантинні обмеженні стали каталізатором нового порушення та актуалізації проблеми сурогатного материнства, оскільки спалахнули міжнародні конфлікти через неможливість новонароджених потрапити до генетичних батьків. Релігійні діячі вказають, що це є серйозною проблемою, яку самі українці собі створюють.

Сурогатне материнства лежить в площині пересічення релігії, філософії, права, політики, моралі, психології, культури, біоетики, і саме тому багато питань залишаються сьогодні відкритими.

По-перше, церква вважає недопустимим відділення вагітності від материнства, внаслідок чого вагітність зводиться до інкубаційних функцій [1]. Зв'язок матері та дитини має надзвичайно силу, важливе психологічне та фізіологічне поєднання, через що не може бути штучно розірваним. По-друге, це право дитини. Суперечність полягає в переосмисленні отримання прав (до зачаття, в утробі, при народженні), які слід враховувати. Згідно